

УДК 316.647.5: 378.091.113 (477) (045)

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-13\(27\)-990-1000](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-13(27)-990-1000)

Мухіна Галина Вікторівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Донецький державний університет внутрішніх справ, вул. Велика Перспективна, 1, м. Кропивницький, 25015, тел.: (050) 130-06-89, <https://orcid.org/0000-0001-8866-794X>

СТРУКТУРА КОМУНІКАТИВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИКО- ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ

Анотація. На сьогодні у науковому дискурсі немає єдиних підходів до визначення поняття «комунікативна толерантність» та аналізу його структури і змістовних характеристик структурних компонентів. У статті здійснено аналіз поняття «комунікативна толерантність» та зроблено акцент на тому, що зазначене поняття науковці розглядають не тільки як суто комунікативну (мовленнєву) категорію, але і як психологічний (психосоціальний) феномен. Дослідники розділяють комунікативну толерантність на окремі складові, акцентуючи свою увагу на частині цілісного феномену, враховуючи, що сам термін містить поєднання двох самостійних понять: «комунікація» і «толерантність». Визначення дефініції «комунікативна толерантність» є підґрунтям для розгляду структури та змісту цього поняття. У статті зроблено спробу проаналізувати різні підходи до визначення структурних компонентів комунікативної толерантності. Проте детально охарактеризовано структуру на основі діяльнісного підходу, який запропонувала О. Клепцова. Розкрито зміст таких структурних компонентів комунікативної толерантності як: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, конативний та емоційно-вольовий. Крім цього окреслено критерії сформованості комунікативної толерантності у керівника закладу вищої освіти. До таких критеріїв відносять: стійкість особистості та сформованість соціально-моральних мотивів її поведінки у стосунках з людьми; емпатія як чутливість, співпереживання, поштивість, екстравертованість, здатність до рефлексії; дивергентність поведінки, що проявляється у спробах пошуку кількох варіантів вирішення проблеми; мобільність поведінки; соціальна активність. Також, у статті подано змістовну характеристику критеріїв, показників та запропоновано перелік методик визначення рівня сформованості комунікативної толерантності керівника закладу вищої освіти.

Ключові слова: толерантність, комунікативна толерантність, терпимість, комунікація, емпатія, ненасильницьке спілкування, керівник, заклад вищої освіти.

Mukhina Galyna Viktorivna PhD in Pedagogics, Associate Professor
Associate Professor Department of Social and Humanitarian Disciplines, Donetsk
State University of Internal Affairs, 1, Velyka Perspektyvna St., Kropyvnytskyi,
25015, tel.: (050) 130-06-89, <https://orcid.org/0000-0001-8866-794X>

THE STRUCTURE OF COMMUNICATIVE TOLERANCE OF THE HEAD OF A HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION: THEORETICAL AND APPLIED ASPECT

Abstract. Today, in the scientific discourse, there are no common approaches to defining the concept of "communicative tolerance" and analysing its structure and the substantive characteristics of the structural components of this concept. The article analyses the concept of "communicative tolerance" and emphasizes that this concept is considered by scholars as a purely communicative (speech) category and as a psychological (psychosocial) phenomenon. Researchers divide communicative tolerance into separate components, focusing their attention on a part of a holistic, albeit complex, phenomenon, given that the term itself contains a combination of two independent concepts: "communication" and "tolerance". The definition of "communicative tolerance" is the basis for considering the structure and defining the content of this concept. The article attempts to analyse different approaches to defining the structural components of communicative tolerance. However, the structure based on the activity approach proposed by O. Kleptsova is characterized in detail. The content of such structural components of communicative tolerance as: cognitive, motivational and value, conative and emotional-volitional is revealed. In addition, the criteria for the formation of communicative tolerance by the head of a higher educational institution are outlined. These criteria include: personality stability and the formation of social and moral motives of his/her behaviour in relations with people; empathy as sensitivity, empathy, courtesy, extroversion, ability to reflect; divergence of behaviour, which is manifested in attempts to find several solutions to a problem; mobility of behaviour; social activity. Additionally, the article provides a substantive description of the criteria, indicators and offers a certain list of methods for determining the level of formation of communicative tolerance of the head of a higher educational institution.

Keywords: tolerance, communicative tolerance, tolerance, communication, empathy, non-violent communication, leader, higher educational institution.

Постановка проблеми. Проблема комунікативної толерантності та її місця в структурі управлінської культури керівника закладу вищої освіти за сучасних умов набуває неабиякої актуальності. В умовах російсько-української війни, перед керівниками закладів вищої освіти постають нові складні завдання, які, на нашу думку, вимагають удосконалення комунікативної толерантності як детермінанти управлінської компетентності.

Ми цілком погоджуємося з думкою О. Проскурняк, Я. Чаплак, Г. Чуйко які у своїй роботі зазначають, що на сьогодні особливо зростає роль толерантності взагалі та комунікативної толерантності зокрема у ситуації інформаційної та соціальної нестабільності та постійних, неочікуваних і переважно несприятливих для пересічної людини змін у соціумі, що впливає на емоційний стан людей, посилюючи їх невпевненість у завтрашньому дні, з одного боку, та роздратування, тривожність і емоційну лабільність, – з іншого [10].

У науковому дискурсі робиться акцент на тому, що емпіричні дослідження комунікативної толерантності керівника ускладнюються через відсутність єдиних підходів до визначення самого поняття «комунікативна толерантність» та аналізу його структури і змістовних характеристик структурних компонентів цього поняття. Отже, формування комунікативної толерантності керівника закладу вищої освіти на основі розуміння її структури та критеріїв стає пріоритетним завданням сучасної психологічної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових студіях існують різні підходи до вивчення проблеми професійної толерантності фахівців, зокрема: підхід, згідно з яким професійну толерантність розуміють як інтегральну характеристику фахівця; згідно з іншим – як особистісно-професійну якість; або як тип ставлення та можливість тощо.

У наукових доробках аналізу психологічних аспектів розвитку толерантності особистості в освітньому середовищі присвячено роботи О. Брюховецької, О. Винославської., Т. Єжова, Л. Карамушки, М. Ткалич, С. Яланської. Формування толерантності у вищій школі було предметом наукового пошуку багатьох учених. Проблематиці формування ставлення до толерантності як суспільно значущої цінності присвячено роботи І. Беха, В. Золотухіна, О. Клепцової, Б. Рієрдона. Особливе місце посідають роботи, в яких відображено теоретичні положення організації професійної освіти і професійного становлення майбутнього фахівця (Г. Балл, Е. Зеєр, Л. Карамушка, Є. Климов, О. Коцун, Р. Павелків, М. Смульсон, Т. Титаренко, Н. Чепелева), а також основні форми та методи психологічної підготовки керівників освітніх організацій у системі післядипломної педагогічної освіти (О. Бондарчук, Л. Карамушка, В. Семиченко) [2].

Вивчення комунікативної толерантності привертало й продовжує привертати увагу науковців (М. Андреев, О. Безпалько, В. Бойко, Н. Бутенко, О. Волошина, О. Гаврилюк, О. Грищук, Я. Довгопола, А. Зінченко, О. Корніяк, С. Короляк, В. Садова, І. Татарина, А. Тараненко, Ю. Тодорцева тощо). Проте, на нашу думку, питання комунікативної толерантності керівника закладу вищої освіти залишається остаточно не розв'язаним і до сьогодні.

Грунтовний аналіз корпусу дослідницького матеріалу підтвердив тезу про те, що поняття «комунікативна толерантність» хоча й досить широко використовується у психолого-педагогічній літературі, але не має однозначного

визначення. Для подальшого вивчення проблеми комунікативної толерантності керівника закладу вищої освіти вважаємо за доцільне розглянути наукові підходи до структури та складових комунікативної толерантності.

Метою статті є теоретико-прикладний огляд наукових підходів до визначення структури комунікативної толерантності керівника закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти до аналізу структури поняття «комунікативна толерантність» розглянемо окремі підходи до розуміння цього поняття. У рамках першого підходу (Ф. Бацевич, Б. Могілевич, О. Селютіна та інші) комунікативну толерантність визначають як суто комунікативну (мовленнєву) категорію. Представники другого підходу кваліфікують комунікативну толерантність як психологічний (психосоціальний) феномен (В. Бойко, Є. Гребенець та інші). Погоджуємося з думкою О. Проскуряк, Я. Чапак, Г. Чуйко, що в наявних наукових підходах дослідники віртуально розкладають комунікативну толерантність на окремі складові, акцентуючи свою увагу на частині цілісного, хоча й комплексного, феномену, враховуючи, що сам термін містить поєднання двох самостійних понять: «комунікація» і «толерантність» [10].

Так, Є. Гребенець дослідження комунікативної толерантності здійснює шляхом аналізу її основоположних складових. Дослідник простежує еволюцію виникнення поняття «комунікативна толерантність» через вивчення термінів «комунікативний», «комунікативність», «комунікація», «спілкування». Щільний зв'язок комунікативної толерантності із процесом спілкування є беззаперечним, тому з огляду на вивчення структури комунікативної толерантності аналіз наукових поглядів щодо функцій спілкування постає доцільним та актуальним [3, с.78].

За визначенням С. Гапонової та Н. Корнилової, комунікативна толерантність є окремим різновидом загальної толерантності, що проявляється у спілкуванні, багатокomпонентною особистісною характеристикою, що означає активну позицію, можливість переносити неприємні чи неприйнятні особливості співрозмовника, вибудовувати конструктивну взаємодію в процесі комунікації на основі розуміння іншої точки зору зі збереженням власної внутрішньої позиції [8]. О. Романчук інтерпретує комунікативну толерантність, з одного боку, як сукупність індивідуально-психологічних якостей, що характеризують спрямованість особистості (ставлення до себе, до інших та до справи), з іншого боку – як психологічну характеристику певної сукупності компетентностей особистості [7].

У цьому контексті абсолютно природною є думка про те, що поняття «толерантність» може бути основою спілкування і що між цими поняттями є певний логічний зв'язок, а саме: толерантність веде до спілкування, а рівень спілкування визначає рівень розвитку толерантності і її вигляд [3, с. 78].

Принагідно зауважимо, що зазначені вище тези щодо взаємозв'язку між поняттями «толерантність» та «спілкування» дають змогу по-іншому інтерпретувати комунікативну компетентність.

Н. Вязовець і В. Лавров, аналізуючи якості толерантної особистості, висновковують, що саме комунікативні якості та вміння є домінантними якостями, до таких якостей вони відносять: терпимість, вміння володіти собою, комунікабельність, чуйність, вміння слухати тощо. В. Гришук зауважує, що зазначене поняття можна розглядати через призму психосоціальної характеристики особистості, яка має домінантну спрямованість свідомості на терпиму, безконфліктну комунікативну поведінку, на особливий, доброзичливий тип взаємодії індивіда з іншими людьми. Цікавою видається думка Є. Гребенця, який комунікативну компетентність потрактує як інтегративну особистісну якість суб'єкта, яка включає мотивацію до толерантної взаємодії з партнерами зі спілкування, позитивне емоційно-ціннісне ставлення до учасників комунікації, їх культури, національності, віросповідання, соціальної приналежності, поглядів, смаків, типу поведінки тощо [10].

Резюмуючи усе сказане вище, зауважимо, що в сучасних наукових студіях не існує єдиного підходу до визначення структурних компонентів аналізованого поняття. Характеристику різних підходів наведемо у вигляді таблиці 1.

Таблиця 1

№ з/п	ПІБ науковців	Структурні компоненти поняття «комунікативна компетентність»
1	В. Бойко	ціннісно-орієнтаційний, інтелектуальний, естетичний, етичний та сенсорний;
2	Н. Асташова	когнітивний, емоційний та діяльнісний;
3	С. Братченко	емоційний, когнітивний, поведінковий та вербальний;
4	О. Скрябіна	когнітивний, мотиваційно-ціннісний, емоційний, конативний та інструментальний;
5	С. Толстикова	когнітивний, емоційний, конативний, аксіологічний, сенсорний, соціально-перцептивний, характерологічний та компонент ідентичності;
6	Є. Гребенець	мотиваційний-ціннісний, когнітивний та поведінковий.
7	О. Клепцова	когнітивний, мотиваційно-ціннісний, конативний та емоційно-вольовий.

Для розгляду структури комунікативної компетентності керівника вищої освіти зупинимося на діяльнісному підході, який запропонувала

О. Клепцова. Дослідниця вважає, що структуру комунікативної толерантності складають когнітивний, мотиваційно-ціннісний, конативний та емоційно-вольовий компоненти. На думку О. Клепцової, змістовне наповнення когнітивного компонента комунікативної толерантності складається з прийняття того, що відбувається, часткового розуміння та проявів терпимості, намагання себе стримувати, контролювати. Досліджуючи когнітивний компонент комунікативної толерантності О. Скрябіна наголошує на усвідомленні й інтеріоризації сенсу толерантного спілкування [3, с.79]. Є. Гребенець із цього приводу зазначає, що когнітивний компонент, перш за все, забезпечує систему знань про комунікативну толерантність, культуру спілкування. За Н. Асташевою, когнітивний компонент містить у собі уявлення про толерантність, усвідомлення сенсу толерантної комунікації, її співвідношення з нормами моралі тощо.

Отже, для керівника закладу вищої освіти в цьому контексті, на нашу думку, важливим у формуванні культури спілкування є розуміння ненасильницького спілкування як особливого світогляду, системи установок, яка допомагає бути в контакті з тими, хто не схожий на нас. Знання принципів ненасильницького спілкування допомагає вибудовувати партнерство в найскладніших робочих і життєвих ситуаціях, бачити світ як простір можливостей, а не арену боротьби та війни [5, с. 146].

Мотиваційно-ціннісний компонент комунікативної толерантності, за О. Клепцовою, – це розуміння світогляду як цінності з вигодою для себе. Є. Гребенець наголошує, що мотиваційний-ціннісний компонент – об'єднує мотиви, потреби, цінності, емоційно-ціннісні відносини, що регулюють толерантну поведінку особистості [3].

До структури конативного компонента комунікативної толерантності О. Клепцова включає терплячість, переконання, моралізування, нотації, маніпуляції, роз'яснення, застереження тощо. Дещо інший підхід до розуміння зазначеного компонента демонструє О. Скрябіна. На її думку основу цього компонента складає інтенсивний розвиток особистості у комунікаційному процесі [3, с.79]. Нам імпонує думка О. Скрябіної, бо саме через розвиток відбувається зміна системних якостей особистості керівника у процесі його взаємодії з іншими членами колективу та розвиток, наприклад, такої риси, як терплячість. У структурі комунікативної компетентності терпимість трактується як здатність пригнічувати в собі реакції негативізму до чужих думок, звичок, традицій, поведінки, культури загалом, але при цьому не робити ніяких спроб зрозуміти один одного [9].

Емоційно-вольовий компонент структури комунікативної толерантності, за О. Клепцовою, – певний рівень розвитку механізмів терпіння: стримування запальності, врівноваженість, емоційна стійкість, самоконтроль. О. Скрябіна акцентує увагу на тому, що емоційний компонент комунікативної толерантності – це, перш за все, ставлення суб'єкта до процесу та результатів

толерантного спілкування через емоційну силу. У контексті формування комунікативної толерантності керівника закладу вищої освіти важливим є розуміння того, що толерантне ставлення до людей демонструється через переносимість керівником неприємних або неприйнятних, на його думку, психічних станів, якостей і вчинків партнерів по взаємодії [3, с.78].

О. Брюховецька, розглядаючи комунікативну компетентність, наголошує, що у структурі професійно важливих якостей керівника освітньої організації на передній план виступає його здатність проявляти лідерські якості в різних аспектах професійної діяльності.

Проаналізувавши структурні компоненти комунікативної толерантності ми дійшли висновку, що існують різні підходи до визначення обов'язкових компонентів цього поняття. Проте для розуміння сформованості комунікативної толерантності керівника закладу вищої освіти треба визначитися з критеріями та показниками цієї сформованості як одного із складників управлінської культури керівника. Бо комунікативна толерантність є однією із найважливіших та інформативних рис людини, і ця характеристика є стрижневою, тому що значною мірою визначає життєвий шлях та діяльність, позицію у найближчому оточенні та на роботі, просування в кар'єрі та виконання професійних обов'язків. Слушною є думка, що комунікативна толерантність – це систематизуюча характеристика, бо з нею узгоджуються інші якості індивіда, насамперед моральні, характерологічні та інтелектуальні [1].

Загальновідомим є той факт, що толерантність, у тому числі й комунікативна, як особистісна якість не властива людині на генетичному рівні, тож ця риса може у неї не з'явитися, якщо вона не буде спеціально вихованою [7]. Пристаємо до І. Кривошапка, який наполягає на необхідності виховувати майбутніх фахівців

У сучасних наукових студіях панує аргументована багатьма науковцями думка, що основними критеріями сформованості комунікативної компетентності можна вважати:

- стійкість особистості та сформованість соціально-моральних мотивів її поведінки у стосунках із людьми;
- емпатія як чутливість, співпереживання, поштивість, екстравертованість, здатність до рефлексії;
- дивергентність поведінки, що проявляється у спробах пошуку кількох варіантів вирішення проблеми;
- мобільність поведінки;
- соціальна активність [10].

Показником сформованості першого критерія можна вважати певний рівень емоційної стабільності, доброзичливості, терпіння, соціальної відповідальності, самостійності керівника закладу вищої освіти. Щодо другого критерію, то показником його сформованості може бути демонстрація здатності особистості розуміти почуття іншої людини, занурюватися в її

емоційне життя, поділяти її емоційні стани та емоційно реагувати на них, що дає можливість констатувати взаємопроникнення емоційних переживань однієї людини в емоційне життя іншої [4]. Про сформованість третього критерію свідчить відсутність стереотипів, гнучкість і критичність мислення керівника закладу вищої освіти. Мобільність як критерій комунікативної толерантності можна визначити через відсутність напруженості та тривожних проявів, контактність, комунікабельність, вміння знайти вихід зі складної ситуації, автономність поведінки тощо. І останній критерій – соціальна активність – визначається через такі показники, як: соціальна адаптованість, креативність, соціальний оптимізм, ініціативність тощо [8].

Ми солідарні з О. Брюховецькою в тому, що ефективний керівник, по-перше, грамотно вибудовує систему комунікації в організації, отримує надійну інформацію та ефективно її оцінює. По-друге, він повинен контролювати свою поведінку, адже негативне ставлення до когось не може вплинути на характер ділових відносин із ним, а позитивне ставлення до працівника постає додатковим стимулом для збільшення активності. Саме тому кожному керівникові освітньої організації повинна бути притаманна комунікативна толерантність. Дослідниця зазначає, що комунікативна толерантність може виявлятися в умінні керівника обрати відповідний тон спілкування, легко і швидко входити в діловий і психологічний контакт з людьми, що дозволяє оперативно вирішувати питання, які вимагають його особистої участі.

Комунікативна толерантність керівника – це здатність до нормативного, етичного, безконфліктного, гармонізуючого спілкування; формування уміння слухати співрозмовника і поважати його думку, зберігати спокій у конфлікті; уміння спокійно й етично вести міжособистісну суперечку і публічну дискусію [2].

Характеристика наведених критеріїв та показників визначення рівня сформованості комунікативної толерантності керівника закладу вищої освіти дозволяє запропонувати певний перелік методик. До основних методик, які дають можливість вивчити рівні сформованості комунікативної толерантності та психологічні чинники, що впливають на її формування, належать: анкета «Комунікативні бар'єри»; методика діагностики «перешкод» у встановленні емоційних контактів за В. Бойком; методика діагностики домінуючої стратегії психологічного захисту в спілкуванні за В. Бойком; методика діагностики комунікативної установки за В. Бойком (визначення загальної комунікативної толерантності) [6].

Діагностика комунікативної толерантності за В. Бойко здійснюється за такими ознаками: як: невміння або нерозуміння індивідуальності іншої особистості; використання себе як еталона в оцінюванні іншого; категоричність або консервативність керівника в оцінці іншого; невміння керівника стримати себе або згладити неприємні почуття при зіткненні з некомунікбельними якостями співрозмовника; прагнення переробити,

перевиховати іншого; прагнення підлаштувати іншу особу під себе, зробити її «зручною» для себе; тенденція поведінки керівника; нетерпимість до фізичного чи психологічного дискомфорту іншої особи; адаптаційні здібності у взаємодії з іншими особами. На думку автора методики В. Бойка, комунікативна толерантність визначає готовність керівників освітніх організацій прийняти партнерів по спілкуванню з усіма притаманними їм рисами (навіть тими, що не подобаються). Чим більшим є відсоток за конкретною ознакою, тим менш терпимими до людей у даному аспекті взаємодії з ними є досліджувані. Навпаки, чим меншим є відсоток за тією чи іншою ознакою, тим вищим постає рівень загальної комунікативної толерантності за даним аспектом взаємодії з партнерами [2].

Також, на нашу думку, стане в нагоді методика Г. Айзенка «Шкала емоційної стабільності – нестабільності», яка визначає рівень емоційної стійкості керівника закладу вищої освіти, адже емоційна стійкість є необхідною складовою комунікативної толерантності, а емоційна стійкість – це соціальна зрілість особистості, відмінна адаптація, відсутність великої напруженості, неспокою, і до того ж прояв лідерських якостей.

Використання «Опитувальника здатності до самоуправління у спілкуванні» допоможе визначити рівень мобільності, адаптивності в різних ситуаціях спілкування, форм спілкування в залежності від соціальної ситуації, реакцій на зміну ситуації, а також допоможе визначити рівень комунікативності керівника закладу вищої освіти.

Висновки. Комунікативну толерантність керівника закладу вищої освіти можна розглядати як один із основних складників його управлінської культури. Зазначене поняття можна визначити як складне утворення, комплекс ціннісних орієнтацій, етичних норм та особистісних якостей, які забезпечують успішну взаємодію керівника та підлеглих.

Комунікативна толерантність керівника закладу вищої освіти – це інтегральна характеристика особистості, структура якої включає різні компоненти, проте у нашому дослідженні ми робили акцент на таких компонентах як: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, конативний та емоційно-вольовий. Формування комунікативної толерантності – це організований управлінський процес, спрямований на особистісний розвиток керівника, удосконалення його індивідуальних особливостей, що виявляються в міжособистісних взаєминах та управлінській діяльності. Підкреслимо, що комунікативна толерантність керівника обов'язково повинна окреслюватися такими показниками як емпатія, терпимість, повага, довіра, самоконтроль, емоційна стійкість у різних професійних ситуаціях тощо.

Література:

1. Бикова М. М. Толерантність педагога як чинник його комунікативної культури. URL: https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/7997/1/Bykova_Tolerantnist.pdf. (дата звернення: 16.09.2023).

2. Брюховецька О. Комунікативна толерантність як складова лідерських якостей керівників освітніх організацій. Організаційна психологія. Економічна психологія. № 4 (21) / 2020. С. 18-27.
3. Зарицька В. В., Лапа В. М. Структура комунікативної толерантності: аналіз наукових підходів. «Young Scientist». № 2 (42) • February, 2017. С.71-81.
4. Коломієць Т. Емпатія в структурі соціально-психологічної адаптації студентів до умов навчання у вищому навчальному закладі. Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. 2012. Випуск 15. С. 302-312.
5. Мухіна Г. В. Застосування методу ненасильницького спілкування в поліцейській діяльності. Актуальні аспекти психологічного забезпечення професійної діяльності сил безпеки та оборони України : Матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції, Харків, Національна академія Національної гвардії України, 30 листопада 2022 року. С. 146–148.
6. Панасенко Е. Формування комунікативної толерантності в майбутніх практичних психологів: теоретико-прикладний аспект. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?i21dbn=link&p21dbn=ujrn&z21id=&s21ref=10&s21cnr=20&s21stn=1&s21fmt=asp_meta&c21com=s&2_s21p03=fil=&2_s21str=prptma_2019_10_13 (дата звернення: 10.09.2023).
7. Рівчаченко О.А. Формування комунікативної толерантності в поліцейських Національної поліції України за допомогою інтерактивних засобів навчання. Юридична психологія. 2019. №2 (25). С. 109 -116.
8. Романчук О. М. Соціальна толерантність як фактор суспільної свідомості. Проблеми формування в сучасному ринковому середовищі. Вища школа. К., 2004. №1. С.87-91.
9. Тараненко А. В. Психологічний аналіз поняття комунікативної толерантності. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/17546/1/64.pdf>. (дата звернення: 17.09.2023).
10. Чаплук Я. В., Чуйко Г. В., Проскурняк О. П. Комунікативна толерантність як психологічна проблема. Psychological journal. Volume 6 Issue 3. 2020. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1249/1/document%20%287%29.pdf>. (дата звернення: 09.10.2023).

References:

1. Bykov M. M. Tolerantnost pedagoga yak chunnuk komunikativnoi kulturu [Tolerance of a teacher and as factor of his/her communicative culture] URL: https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/7997/1/Bykova_Tolerantnist.pdf. (date of application: 16.09.2023) [in Ukrainian].
2. Bruhovestka O. Komunikativna tolerantnist yak skladova liderskuh yakosteu kerivnuka osvitnih organizastiu [Communicative tolerance as a component of leadership qualities of heads of educational organizations]. Organizational psychology. Economic psychology. No. 4 (21) / 2020. P. 18-27 [in Ukrainian].
3. Zarytska V.V., Lapa V.M. Struktura komunikativnoi tolerantnosti analiz naukovuh pidhodiv [Structure of communicative tolerance: analysis of scientific approaches]. "Young Scientist. No. 2 (42) • February, 2017. P.71-81[in Ukrainian].
4. Kolomiyets T. Empatiya v strukturi sostialno-psuhologichnoi adaptastii studentiv y ZVO [Empathy in the structure of social and psychological adaptation of students to the conditions of studying in a higher educational institution]. Issued of modern psychology. Collection of scientific works of Ivan Ohiyenko National Pedagogical University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. 2012. Issue 15. P. 302-312 [in Ukrainian].
5. Mukhina G.V. Zastosuvannya metody nenasulnustkogo spilkuvannya v polisteuskiu diyalnosti [Application of the method of non-violent communication in police activity]. Actual aspects of psychological support for the professional activities of the security and defence forces of Ukraine: Materials of the VIII All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, Kharkiv, National Academy of the National Guard of Ukraine, November 30th, 2022. P. 146-148 [in Ukrainian].

6. Panasenko E. Formyvannya komunikativnoi tolerantnosti v maubytnih praktuchnuh psuhologiv (ntjhttuko-prukladnui aspect [Formation of communicative tolerance among future practical psychologists: theoretical and applied aspect]. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?i21dbn=link&p21dbn=ujrn&z21id=&s21ref=10&s21cnr=20&s21stn=1&s21fmt=asp_meta&c21com=s&2_s21p03=fila=&2_s21str=prptma_2019_10_13 (date of application: 10.09.2023) [in Ukrainian].
7. Rivchachenko O.A. Formyvannya komunikativnoi tolerantnosti v polisteuskuh NP Ukrainu [Formation of communicative tolerance among police officers of the National Police of Ukraine by means of interactive learning tools]. Legal psychology. 2019. No. 2 (25). P. 109 -116 [in Ukrainian].
8. Romanchuk O. M.Sostialna tolerantnosti yak factor suspilnoi svidomosti[Social tolerance as a factor of social consciousness]. Problems of formation in the modern market environment. High school. K., 2004. No. 1. P.87-91 [in Ukrainian].
9. Taranenko A.V. Pshuhologichnui analiz ponyattya komunikativnoi tolerantnosti [Psychological analysis of the concept of communicative tolerance]. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/17546/1/64.pdf>. (date of application: 17.09.2023) [in Ukrainian].
10. Chaplak Ya.V., Chuyko G.V., Proskurnyak O.P. Komunikativna tolerantnosti yak psuhologichna problema [Communicative tolerance as a psychological problem]. Psychological journal. Volume 6. Issue 3. 2020. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1249/1/document%20%287%29.pdf>. (date of application: 09.10.2023) [in Ukrainian].

